

EMEVÎ VE ABBASÎ DÖNEMİ RESMÎ KIYAFETLERİ

*Metin YILMAZ**

ÖZET

Bu araştırmada klasik İslami dönem Müslüman Arap devletlerindeki bürokratların resmi kıyafetleri incelenmiştir. Daha önce sınırlı bir geleneksel kıyafet türüne sahip olan Araplar, fetihler sonrası ekonomik rahatlamının ve farklı kültürlerle etkileşimin sonucu yeni giyim-kuşam türleri benimsemiştir. Bu çeşitlenme zamanla devlet kurumlarında çalışan resmi görevlileri de etkilemiş, özellikle Abbâsiler döneminde her kurum çalışanı kendi resmi kıyafetine kavuşmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kıyafet, moda, sarık, kaftân, Emevî-Abbâsî

ABSTRACT

Official Clothings In Umayyad And Abbâsîd Periods

In this article the official clothings of bureaucrats in Arabic Islamic states in classical period has been studied. Previously, the Arabs who had limited traditional clothing forms adopted new clothing forms in consequence of economical abundance and interaction with different cultures after conquest. This variation, by and by, influenced public officers who served in behalf of state. Especially, in Abbâsîd period every office personnel wore own official costume.

Key words: costume, fashion, turban, caftan, Umayyad-Abbâsîd

GİRİŞ

Toplumların hayatında giyim ve kuşamın, örtünme ihtiyacının ötesinde farklı anlamları vardır. Belki de benzer fizyolojik yapıya sahip insanın giyim kuşamı kendi dışındakilerden farklı görünmenin bir aracı olarak değerlendirmesi onu yeni tarzlar keşfetmeye mecbur etmiştir. Günümüz ifadesiyle moda olarak tarif edebileceğimiz bu arayışta, zaman zaman kültürler arası etkileşimin yanında ilahi kaynaklı yönlendirmede etkin rol oynamış olsa bile asıl belirleyici öğenin önce birey, sonra toplum olduğu söylenebilir. Kendi kültürünü ve benliğini tanımlamanın bir başka veçhesi olan kıyafet, siyasi, ideolojik, askeri alanda sınıfsal çatışmaların bir sembolü haline dahi gelebilmektedir. Köylülük-şehirlilik, askerlik-sivillik, dindarlık-sekülerlik gibi aynı toplumda yaşayan insanların dahi sınıfsallaşmasında kıyafetin önemini bugün bütün çıplaklığı ile müşahede etmekteyiz.

* OMÜ İlahiyat Fak. İslam Tarihi Anabilim Dalı. Araştırma Görevlisi. e-posta: tahaeymen@hotmail.com

Kültürel ve dini etkenler dışında yaşanan coğrafyanın da giyim-kuşam modellerini belirlemede önemli rol oynadığını bilmekteyiz. Kutuplarda yaşayan bir eskimonun, dini veya kültürel etkilenme sonucu çölde yaşayan bedevî gibi entari giymesini beklemek mantık dışıdır. Bu yönüyle bakıldığında evrensel mesajlarla ortaya çıkan hiçbir dinin örtünecek uzuvların tespiti gibi temel kıstaslar dışında model belirleme gibi bir dayatması asla olmamıştır. İncelediğimiz klasik İslami dönemde de kılık kıyafet tayininde geçmiş kültürün, bireyin ve toplum katmanlarının kendilerini ifade edebilme gayretlerinin önemli rol oynadığını görmekteyiz.

İslam toplumunun ilk dönemlerinde, geçmiş Arap kültürüne paralel olarak Hicaz yöresinin sade ve basit kıyafetleri giyilmeye devam edilmiştir. Bu sadelikte ekonomik gelir düzeyindeki düşüklük yanında, yeni dinin tevazu ve sadeliğe verdiği önemin de katkısı olmuştur.¹ Ancak bazı müelliflerin iddia ettiği gibi, Hz. Peygamber ve Hulefâ-i Raşidîn devrindeki sade giyim tarzını tek başına zahidâne bir yaşantıyla ilişkilendirmek çokta isabetli bir yaklaşım olmasa gerektir.² Bu gelişim ve değişimin dinî boyuttan daha ziyade ekonomik ve kültürel kalkınmayla doğrudan alakalı olduğu söylenebilir. Buna rağmen gösterişe düşkün Hicazlı Arapların bazen en kaliteli ipek kumaşlardan yapılmış kıyafetler giydiği de bilinmektedir.³

Cahiliye dönemindeki bu sade giyim tarzı⁴, fetih hareketleri hızlanıp, elde edilen ganimetlerle refah düzeyi artmaya başladığı ve Sâsâniler başta olmak üzere yabancı kültürlerle etkileşimin arttığı dönemlere kadar sürmüştür. Özellikle iktidarı elinde bulunduran ve ona destek veren

¹ Levent Öztürk, *İslam Toplumunda Hristiyanlar*, İst. 1998, s.218.

² Sa'dûn Mahmud es-Sâmûk, "el-Ezyâu'l-'Arabiyye 'Abara't-Tarih", *Müerrihu'l-'Arabî*, Bağdat, 1984, sayı: 25, s. 137; Metin Yılmaz, *Polis (şurta) Teşkilatı*, Samsun, 2005, s.235. Kanaatimizce gelir düzeyi düşük olan, halkın bir kısmının giyecek kıyafet dahi bulamadığı bir ortamda zenginlerin ve yöneticilerin lüks kıyafetlerle dolaşması hoş karşılanmamıştır. Şayet halk ekonomik anlamda refah içerisinde olsaydı bu tür aşırıya kaçmayan giyim kuşam tarzlarına müdahale edilmezdi.

³ Belâzürî, *Fütuhu'l-Buldân*, thk. Rıdvan Muhammed Rıdvan, Beyrut, 1978, s.315. Bayramlar ve diğer toplu törenler için Cahiliye Arap kadını ithal edilen değerli kumaşlar üzerine altın ve diğer değerli taşlardan süslemeler yaparlardı. Ne zamanki Hz. Peygamber tebliğe başlamış, kadınları aşırı süslü kıyafetler giymelerinden menetmiştir. Sâmuq, *el-Ezyâu'l-'Arabiyye*, s.142.

⁴ Bedevilerin giymiş olduğu elbise ortadan yırtmaçlı, ayak topuğuna kadar uzanan belden kemer ile bağlanan uzun bir kaftandan oluşmaktaydı. Üzerine ise ihtiyaç hissettiklerinde deve yününden yapılmış aba giyerlerdi. Başa ise sıcaktan korunmak için sarık sararlardı. Boynu güneş sığından korumak için de omuza kadar sarkan *taylasan* isimli bir örtü takarlardı. H. İbrahim Hasan, *İslam Tarihi*, Çev. İsmail Yiğit-Sadreddin Gümüş, İst. 1985, II, s.270.

Emevî taraftarlarının devlet idaresi anlamında sabıklarından farklı bir politika izlemeye başlaması, belirli dönemler müstesna lüks ve debdebe-ye önem vermesi, günlük yaşama ilişkin tüm alanlarda değişimi beraberinde getirmiştir.⁵ Daha valilik dönemlerinde Hz. Ömer'in giyim kuşama ve lükse düşkünlüğü ile eleştirdiği Muaviye⁶, hilafeti ile birlikte arzularına ulaşmış, valileri ile birlikte ipekli kaftanlara bürünmüş,⁷ bütün bunların etkisi ile yeni kıyafet türleri ortaya çıkmaya başlamıştır. Halifelerin giyim kuşam konusunda modayı takip etmeleri, aristokrat tabakayı da aynı özentiyeye sevk etmiştir. Bu seçkin zümre kendilerine toplumda özel bir statü biçildiğini hissettirmek için, içerisinde bulunduğu tabakayı ve görev alanını belirginleştirecek alametler/nişaneler taşıyan uniforma diyebileceğimiz kıyafet türleri geliştirmişlerdir. Buna rağmen, Emevîlerin daha ziyade Arap milliyetçiliği temelli politika izlemesi, kültürel etkileşime engel olamamış olsa da, belki de en az tesiri giyim kuşamda göstermiştir.⁸

İncelediğimiz dönem içerisinde Müslüman Araplar'ın kullanmış oldukları resmi kıyafetleri bugünkü anlamda belirli standartlara indirgemek ve bu ölçüler içerisinde değerlendirmek bizleri sağlıklı sonuca ulaştırmayacaktır. Zira, İslâm'ın başlangıç dönemlerinde tercih edilen kıyafet biçimlerinin zamanla hızlı bir değişime ve çağın modasına ayak uydurduğunu görmekteyiz. Bu akım sadece sivil kıyafetlerle sınırlı kalmamış, resmi kıyafetlerin de değişimine yol açmıştır. Daha önce ifade ettiğimiz gibi bu kıyafet modellerinin değişiminde Emevîlerle birlikte ortaya çıkan yabancı medeniyetlerle temasın yoğunlaşması etkili olmuştur.⁹ Bir çoğu yabancı etkileşimi ile ortaya çıkan yeni müesseselerde çalışan görevlilerin kıyafetleri ayrılmaya başlamıştır. Örneğin ilmiye sınıfı ile seyfiye sınıfının kıyafeti birbirinden farklılaşmıştır. Bu dönem içerisinde nakışlı süslü kumaş ticaretindeki yoğunluk, dikilen kıyafetlerdeki artış yanında,

⁵ es-Sâmük, *el-Ezyâ*, s.143.

⁶ İbn Asâkir, *Tarihü Medîneti Dimeşk*, Beyrut, 1995, LIX, 64-65; Muaviye'nin kişiliği hakkında geniş bilgi için bkz. İrfan Aycan, *Muaviye b. Ebî Süfyan*, Ankara, 1990, s.65.

⁷ İslam hukukçuları ipek kıyafetlerin giyilmesinin haram olduğunu belirtmesine rağmen Emevî elitleri ipek kıyafetleri tercih eder olmuşlardır. Mahfuz Söylemez, *Bedevîlikten Hadârîliğe Küfe*, Ankara, 2001, s.303.

⁸ es-Sâmük, *el-Ezyâ'u'l-Arabiyye*, s.145.

⁹ Arap geleneksel kıyafetleri konusunda makale kaleme alan Sâdun Mahmûd es-Sâmük, Irak topraklarının Müslümanlar tarafından fethedildiğinde oradaki mevcut kıyafet kültürünün Arap kökenli olan Samî ırktan miras kaldığını, kadınlara özgü zengin Arap kıyafet geleneğinin bu yolla geliştiğini, bu durumun Osmanlıların sonuna kadar devam ettiğini ve bu dönemde ortaya çıkan karışıkların kadınları ikinci plana ittiğini ifade etmektedir. Bkz. es-Sâmük, *"Ezyâ'u'l-Arabiyye"* s.138-139. Müellifin bu yaklaşımını doğrulayacak hiçbir tarihi rivayetle karşılaşma imkanı yoktur. Tam tersine Arapların giyim kuşam konusunda bir çok yeniliğe ancak Sâsânî ve Bizans kültürleri sayesinde kapı araladığı bilinmektedir.

çeşitliliği de beraberinde getirmiştir.¹⁰ Biz burada halk kıyafetleri araştırma konumuz dışında tutulduğundan, sadece resmi kıyafetlerin türlerini izahla kifayet edeceğiz.

Sınıflar ve kurumlar arasında giyim modellerinin tam anlamıyla farklılaşması Abbâsîlerle ortaya çıkmıştır.¹¹ Abbâsîler'in iktidarı ele geçirmesi ile birlikte Sâsânî etkisiyle gerçekleşen sosyal sahaya ilgili birçok değişimin, aynıysıyla kılık-kıyafet reformunda da görüldüğü açıktır. Sâsânîler'de olduğu gibi, saray erkanı ve saraya yakın olan bürokratik zümre, muhteşem görünme maksadıyla süslü, sırmalı ve farklı bir giyim tarzını benimsemiştir.¹² Özellikle Halife Hâdi (169-170/785-786) zamanında kıyafet belirlemede Fars etkisi zirveye ulaşmış, bunda da vezirlerin Fars kökenli olmasının büyük ölçüde payı olmuştur.¹³ Abbâsîlerle birlikte toplumun her zümresi kendine has kıyafet belirlemiştir. Vezirler, valiler, kadılar, askerler, polisler, kâtipler, köleler giymiş oldukları kıyafetlerle temsil ettikleri idari ve sosyal sınıflara ait olduklarını zahiren ortaya koymuşlardır.¹⁴

A- Güvenlik Birimlerinin Üniformaları

Hız. Peygamber döneminde düzenli bir ordunun mevcut olmayışı nedeniyle, ordu içerisinde hiyerarşik rütbe ayrımına gidilmediğini görmekteyiz. Her ne kadar bu dönemde arîf, nâkib, vâzî, hâdi, gibi rütbelerden bahsedilse de, bu sınıflama savaş meydanında ordu harp vaziyeti aldığı anda başkomutan tarafından yapılmıştır.¹⁵ Hız. Ömer döneminde askerî alandaki yeniliklerle birlikte, 10 kişiden oluşan mangadan, alay veya tugay komutanlığına karşılık gelen 10.000 kişilik askere kumanda eden baş komutana kadar rütbeler daha da belirginleşmiştir.¹⁶ Gerek bu komutanlar gerekse rütbesiz askerler Hız. Peygamber ve Hulefâi Raşidîn döneminde rengi, şekli belirgin bir kıyafet modeli belirlememiş olup,

¹⁰ Hasan İbrahim Hasan, *Târîhu'l-İslâmî's-Siyâsî ve'd-Dinî ve's-Sakafî*, Kahire, 1965, II, 271.

¹¹ İbn Hallikan'ın naklettiğine göre Harun Reşid'den önce herkes aynı tür kıyafet giymekteydi. Görev olarak kimsenin kimseden ayrılması mümkün değildi. Görev ve meslek alanlarına göre kıyafet ayrımı Harun Reşid döneminde başlamıştır. İbn Hallikân, *Vefâyâtü'l-Âyân*, Beyrut, 1968, I, 33. Geniş bilgi için bkz. Öztürk, *Hristiyanlar*, s.220.

¹² Tenûhî, *Nişvârü'l-Muhâdâra ve Ahbâru'l-Müzâkere*, Dimeşk, 1348, VIII, 11-12; Halife Mütevekkil'in bastırması olduğu paralar üzerindeki kendi resmi İran kıyafetine bürünmüş haldeydi. Hasan İbrahim, *Târîhu'l-İslâm*, ss. II, 427-428.

¹³ Hasan İbrahim, *Târîhu'l-İslâm*, II, 428.

¹⁴ el-Cahız, *el-Beyân ve't-Tebîyîn*, Kahire, 1948, I, 442-443.

¹⁵ Hız. Peygamber ve Hulefâ-i Raşidîn dönemi rütbeler hakkında geniş bilgi için bkz. Mustafa Zeki Terzi, *Hız. Peygamber ve Hulefâ-i Raşidîn Döneminde Askerî Teşkilât*, Samsun, 1990, s.53-54.

¹⁶ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, II, 30, III, 299.

günlük kıyafetleri ile savaşa katılmışlardır. Bununla birlikte bazı şöhretli savaşçılar kendilerine özel tuğlar yaptırmışlardır.¹⁷ Ancak bütün bu girişimler özel teşebbüsten öte geçmemiştir. Bu dönemde Arap kültüründe kurumlarıyla teşekkül etmiş bir devlet geleneği olmadığından üniformalı devlet görevlileri ile karşılaşma imkanı yoktur.

Emeviler’le başlayan kurumsal atılımlardaki hızlanma, yönetim kademesindeki memurların her açıdan seçkin hale gelmesini beraberinde getirmekteydi. Her meslek çalışanlarını diğerlerinden ayırmanın en mantıklı yolu olarak da farklı kıyafet biçimlerinin tespit edilmesi benimsenmekteydi. Örneğin kadı, şurta, katib ve asker gibi devlet görevlileri, kıyafetleri ve nişaneleriyle statülerini tescil etmekteydiler.¹⁸ Bu bürokratik ayrışma, güvenlik denetim yetkisi olan veya olmayan tüm idareci sınıfın kendi aralarında sivil kıyafetlerin belirlenmesinde de farklılaşmayı ortaya çıkarmıştır. Fetihlerle birlikte savaş alanlarında karşılaştıkları Sâsânî ve Bizans ordularının tesiriyle birlikte askeri birlikler yeni üniformalar edinmeye başlamışlardır.¹⁹ Bu üniforma modellerini incelerken iki kategoride değerlendirmek gerekmektedir. Birincisi muayyen renklerde tayin edilmiş *t’iyâdiyye* olarak isimlendirilen korunaksız kıyafetler, ikincisi ise, *vâkıyye* ismiyle bilinen ve askeri çatışma esnasında yaralanmadan veya ölümden koruyan demir, deri gibi sert malzemelerden yapılmış korunaklı kıyafetlerdir.²⁰ Emeviler askeri üniforma tespitlerine diğer sivil bürokratların kıyafetleri tayin hususunda aynı duyarlılığı göstermemişler.

1-Korunaksız Kıyafetler (t’iyâdiyye)

Kumaş türlerinden dikilen korunaksız kıyafetlerde Emevilerde kırmızı, Abbâsiler’de ise, sembol renk²¹ olan siyah ton hakim olmuştur.²² İlk Abbâsî halifesi olan Seffâh kendisine bey’at için Kûfe mescidine geldiğinde siyah elbise giymişti.²³ Bu siyah kıyafet üzerine ikinci Abbâsî

¹⁷ Uhud savaşından önce Hz. Hamza deve kuşu kanadından, Hz. Ali beyaz yünden, Zübeyr b. Avvâm sarı bezden, Hubaba b. Münzir, kırmızı bezden kendilerine birer tuğ yapmışlardır. Vâkıdî, *Kitâbu’l-Meğâzi*, Marsden Jones, Kahire, 1965, I, 259.

¹⁸ Seyyid Emir Ali, *Muhtasarı Tarihi’l-Arab*, çev. Afif Ba’lebekkî, Dâru’l-İlm, Beyrut, 1967, s. 190.

¹⁹ Ramazan Altınay, *Emevilerde Günlük Yaşam*, Ankara, 2006 s.306.

²⁰ İbrahim Serhân eş-Şemirî, *Libâsü’l-Harb ‘inde’l-Mukâtili’l-Arabî Hatta Nihâyeti’l-Asri’l-Abbâsî, Müerrihu’l-Arabî*, Sayı. 35 yıl: 14, Bağdat, 1988.

²¹ Abbasilerin bayraklarındaki renk siyahtı. Resmi kıyafetlerinde de siyah kumaş kullanmaktaydılar. Siyah rengi tercihteki sebep, Hz. Peygamberin ve Hz. Ali’nin sancağının siyah renkte olması, Abdullmüttalib’in ve Uhud savaşından sonra Ensar’ın siyah kıyafet giymesi gösterilmiştir. İlk Abbâsî hareketi de siyah bayrak altında toplanılarak gerçekleşmiştir.

²² ed-Dineverî, *Ahbâru’t-Tivâl*, thk. Abdullmün’ım Amir, Kahire, 1960, s.361.

²³ Yakubî, *Târih*, Beyrut, 1960, II, 350.

halifesi Ebû C'âfer döneminde (136-158/754-775) Emevîler zamanında da kullanılan *Kalensüve*²⁴ takılması zorunlu hale getirilmiştir.²⁵ Halife Me'mun (198-218/813-833) siyah renkli elbiseyi terk ederek askerlerin yeşil renkli elbiseler giymesini emretmiştir.²⁶ Halife Vâsık (227-232/842-847) ordu üniformalarını bal rengine dönüştürmüş, ayrıca başla birlikte omuzları örten Fars kökenli *taylasân/tayâlise*²⁷, ve bele *mıntika veya zünnâr/zenânîr*²⁸ ismiyle süslü kemer takılmasını emretmiştir.²⁹

Mütevekkil'in halifelîği (232-247/847-861) ile birlikte üniformalarda köklü bir değişikliğe gidilmiş, kamuflaj amaçlı kül rengi ekşiye ramâdiyye kıyafetler tercih edilmiştir.³⁰ Ordu birlikleri arasında farklı üniformalar kullanılırken bu dönemde tek tip kıyafet uygulaması başlamıştır. Kılıçlar daha önce boyunlara asılırken, bele bağlanma yöntemi denenmiştir.³¹

H. III ve IV. yüzyıllarda ordu komutanları sefere çıkarken siyah-beyaz elbiseler giymeye başlamışlardı. Üzerine halis ipekten yapılmış gümüş işlemeli bir kaftan, başına siyah veya beyaz bir sarık, ayrıca sarık altında kalensüve denen sivri başlık, İran ceketi olarak bilinen siyah renkli kaba³² giymek ordu komutanlarının adeti idi.³³ Bu elbiseler terzi-

²⁴ Bazen kısa bazen uzun olarak başa örtülen bu kıyafetin özellikleri hakkında geniş bilgi için bkz. Abîdî, *el-Melâbisü'l-Arabîyyetü'l-İslamiyye fî'l-Asri'l-Abbâsî's-Sânî*, Bağdat, 1980, s.173-175.

²⁵ İbnü'l-Esir, *el-Kâmi'l-Fî't-Târîh*, thk. Johonnes Tornberg, Beyrut, 1965-1966, V, 610; İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-Zahira fî Mülûki Mısr ve'l-Kahira*, Kahire, 1972., II, 20.

²⁶ Yâkubî, *Târîh*, II, 448.

²⁷ Sâsânîlerden alınan başla birlikte omuzları da örten sade dikişsiz bir giysi türüdür. Emevîler döneminde de bilinen ancak doğrudan resmi bir kıyafet olarak kabul edilmeyen bu giysi türünün çeşitli renk ve desenlerde olanları vardı. Geniş bilgi için bkz. Altınay, *Emevîler*, s. 310-311.

²⁸ Bele takılan her türlü kuşağa mıntika denmekteydi. Ehli zimmenin taktıklarına daha ziyade *zünnâr* ismi verilmekteydi. Kemer yapımında altın gümüş gibi değerli eşyalar kullanılmaktaydı. Bkz. Abîdî, *Melâbis*, s.308.

²⁹ İbn Haldûn, *Kitâbu'l-İber ve Divânü'l-Mübtedei ve'l-Haber fî Eyyâmî'l-Arab ve'l-Acem ve'l-Berber*, Beyrut, 1971, III, 275.

³⁰ Daha ziyade çöl ve kumla kaplı açık arazilerde savaşıldığı için muhtemelen arazi koşullarına uygunluk açısından bu renk bir kıyafet tercih edilmiştir.

³¹ Hasan İbrahim Hasan-Ali İbrahim Hasan, *en-Nüzû'l-İslâmiyye*, Kahire, 1939, s. 235.

³² 'Bürde' olarak da isimlendirilen bu cübbe çeşidi, bu günkü anlamda paltoyu andırmaktaydı. Erkeklerin dış giysi türü olarak kullandıkları kabâ' milletlere göre çeşitlilik göstermekteydi. Daha ziyade ipekten yapılanlar İran kabâ'sı idi. Değişik renklerde yapılan kabaların üzerinde değerli taşlarla işlenmiş ince süslemeler bulunurdu. Geniş bilgi için bkz. Altınay, *Emevîler*, s. 319.

³³ Adam Metz, *Hadâratü'l-İslamiyye fî'l Karnî'r-Râbi'l-Hicrî*, çev. Muhammed Abdülhadi Ebî Ridde, Beyrut, 1967, I, 235.

ler tarafından *siyâbu'l-asker* olarak isimlendirilen merkezlerde imal edilirdi.³⁴

Polisin kullanmış olduğu kıyafet şekilleriyle ilgili tatmin edici bilgiye ulaşma imkanı mevcut değildir. Hz. Hüseyin'in şehit edilmesi olayında polisin özel üniformalarla muharebeye iştirak ettiğinden bahsedilmektedir. Ancak, polisin kullandığı kıyafetin muhtevası hakkında bir bilgi söz konusu değildir.³⁵

Askerin ve üst düzey bürokratların giymiş olduğu giysilere ilişkin genel değerlendirmelerden hareketle şurtanın ne tür bir giyim tarzının olduğunu anlamak mümkün görünmemektedir. Bu konuda, dönemin modası ve sivil halkın tercihleri de tespitlerimizde yardımcı olmaktadır.

Sahibu's-Şurtanın/Emniyet Müdürünün kıyafeti, halife tarafından özellikle belirlenmiş ve göreve başlama merasiminde giydirilen hil'ati (siyah renkli aba veya kaba(القباء)), kuşağı (mıntaka), ince başörtüsü (şâsiyye), onun, resmi kıyafeti olarak addedilmiştir. sahibu's-şurta bu kıyafetler olmaksızın halifenin huzuruna çıkamaz, protokolde yer alamazdı.³⁶ Normal polis memurları ise, izâr (belden aşağıyı örten kumaş parça), gömlek, boy kıyafet (Günümüzde Araplar arasında "dişdâş" olarak isimlendirilmektedir), şerit veya kemer (hızâm) kullanmaktaydılar.³⁷

Sahibu's-şurta bu resmi kıyafetler yanında bazen tüm üst düzey bürokratların tercihi olan siyah serpuş, siyah veya mor kaftan, kenarları mücevherlerle süslenmiş olan boy elbise, kemer ve ince aba,³⁸ bol pantolon (şalvar), gömlek, önü yırtmaçlı cübbe, kaftan ve farklı baş örtüsü de kullanmıştır.³⁹ Daha önce de belirttiğimiz gibi bir yönüyle dinî görev icra eden ve geçmiş geleneği devam ettirmeye özen gösteren hukuk bilginleri (fukahâ) ve yargıçlar/kadılar gibi bazı görevliler dışındaki diğer bürokratların kıyafetleri sıkça değişmiştir.⁴⁰ Örneğin siyah kıyafetlerin Abbâsilerde yaygınlık kazanması o dönemin tercih edilen rengi olmasından kaynaklanmış olabilir.⁴¹ Bu renk veya kıyafet tercihinin zamanla

³⁴ İbn Abdırabbih, *Kitâbu'l-İkdu'l-Ferid*, thk. Ahmed Emir ve diğerleri, Kahire, 1943, VI, 253.

³⁵ Tenûhî, nakiblerin özel kıyafetler giydiklerini belirtmiş ancak modeline ilişkin bilgi vermemiştir. Tenûhî, *el-Ferec B'ade Şidde*, II, 232.

³⁶ Tenûhî, *Nişvârü'l-Muhâdara*, VIII, 11-12; Salih Derâdike, *Nizâmu's-Şurta fi'l-Asri'l-Abbâsî, Mecelletü'd-Dirâsât*, Amman 1989, C. XVI, Sayı: 3 s. 98.

³⁷ Hasan İbrahim, *Tarihu'l-İslâm*, II, 428.

³⁸ Metz, *el-Hadâratü'l-İslâmiyye*, II, 225.

³⁹ Hasan İbrahim, *Tarihu'l-İslâm*, II, 428.

⁴⁰ Muhammed Şerif Rahmûnî, *Nizâmu's-Şurta fi'l-İslam ilâ Evâhir'l-Karni'r-Râbi'l-Hicrî*, yy. 1983, s. 240.

⁴¹ Abbâsilerin siyah bayrak ve siyah kıyafet tercihlerinin sebeplerine ilişkin daha geniş bilgi için bkz. Faruk Ömer, *el-Elvân ve Delâletühâ's-Siyasiyye fi'l-Asri'l-Abbâsiyyi'l-Evvel*, *Mecelletü Külliyyeti'l-Âdâb*, Bağdat 1971, Sayı: 14, s. 828 vd.

değişmesi kaçınılmaz olmuştur. 300/912 yılında kabâ'olarak isimlendirilen ve sahibu's-şurtanın da giymek zorunda olduğu siyah renkli cübbe, devlet erkânı arasında resmi üniforma hüviyeti kazanmıştır. Bu cübbe olmaksızın Cuma namazında maksûrede namaz kılmak isteyen üst düzey yöneticilere kıyafetlerini değiştirmedikleri sürece izin verilmemiştir. Ancak H.IV. asırdan itibaren sadece imam ve müezzinlerle sınırlı kalmak kaydıyla, bu uygulamanın kaldırıldığı belirtilmiştir.⁴²

Ortak olarak giyilmesi şart koşulan abâların modellerinin birbirinden farklı olduğu göze çarpmaktadır. Ulema sınıfı *taylesân* olarak isimlendirilen pelerin veya şal, ayrıca *dir'*(درع)⁴³ boyca uzun olan siyah cübbe giyerken⁴⁴, silahlı güçler daha kısa siyah İran abası giymekteydiler.⁴⁵

2-Korunaklı (zırhlı) Kıyafetler (vâkıyye)

Asker ve polis korunaksız kıyafetler dışında kullandıkları diğer zırhlı kıyafetler her ikisinde de ortaktır. Çatışma esnasında kullanmış oldukları "beyza" (بيضة) ismindeki koruyucu başlık en önemli harp kıyafetleri arasında idi.⁴⁶ "Beyza" isminin serpuşun beyaz renginden mi, yoksa yumurtaya benzer oval yapısından mı kaynaklandığı noktasında farklı görüşler mevcuttur. "Beyza" ya lif şeklindeki metalin çivilerle birbirine tutturulması ya da demirin eritilip şekillendirilmesi (döküm) ile yapılırdı.⁴⁷ Başa takılan diğer bir koruyucu giysi "miğfer" dir.⁴⁸ Miğfer, bazen "beyza" nın baştan düşme ihtimaline karşı alta takılır ve şurta veya askerleri silah darbelerinden korurdu. Sert madenden yapılmış her iki başlık altına başın zarar görmemesi için yumuşak sargı sarılırdı.⁴⁹

Harp elbisesi olarak kullanılan ve vücudun büyük bölümünü silah darbelerinden koruyan diğer kıyafet, çok sık kullanılan zırhlardır.⁵⁰ Ço-

⁴² Metz, *el-Hadâratü'l-İslâmiyye*, II, 229.

⁴³ Günümüzde yargı mensuplarının giymiş olduğu önden yırtmaçlı ve diz kapaklara kadar uzanan önlük anlamındadır.

⁴⁴ İbn Hallikân, ilk olarak Hârunu'r-Reşid'in kadısı Ebû Yûsuf tarafından ulemâ sınıfının farklı bir kıyafet giymesi teklifinde bulunduğunu, oysa, daha önce ilim ehlinin normal halktan farklı giyinmediğini rivayet etmiştir. İbn Hallikân, *Vefayât*, I, 33.

⁴⁵ Metz, *el-Hadâratü'l-İslâmiyye*, II, 229.

⁴⁶ Kalkaşandî, *Subhu'l-A'sâ fi Sınâati'l-İnşâ*, thk. Muhammed Hüseyin Şemsuddin, Beyrut, 1987, II, 151; Şemirî, *Libâsü'l-Harb*, s. 319. Savunma başlığı için "beyza" yanında, "el-gafir" "ed-devmas", "er-rabi'a," "el-arme" isimleri de kullanılmaktaydı. Terzi, *Abbasiler Dönemi Askerî Teşkilâtı*, s. 133.

⁴⁷ Şemirî, *Libâsü'l-Harb*, s.320.

⁴⁸ Kalkaşandî, *Subhu'l-A'sâ*, II, 151.

⁴⁹ Şemirî, *Libâsü'l-Harb*, s. 320; Terzi, *Abbasiler Dönemi Askerî Teşkilât*, s. 133.

⁵⁰ Kalkaşandî, *Subhu'l-A'sâ*, II, 151.

ğunlukla demirden, bazen deriden yapılan ve uzunluk kısalığı⁵¹, sertlik-yumuşaklığına göre değişik isimlerle isimlendirilen zırhlar silahlı birliklerin vazgeçilmez kıyafetleri arasında idi.⁵² Araplar, zırhların bakımı, saklanması konusuna son derece özen göstermişlerdir.⁵³

Halkın,-özellikle kadınların-süs amaçlı taktıkları kemer/*mintaka*, emniyet görevlilerinin de sürekli kullandıkları bir giysi çeşidi idi. Bazen, altın veya gümüşten yapılan kemerler savaşçıların ani hareketlerinde koruyucu bir özelliğe sahipti. Bu nedenle hem yapımında kullanılan malzemenin değeri, hem de savaşta önemi açısından kemer, bugünkü ifadeyle palaska, savaş sonrası elde edilen ganimetler arasında önemli bir yere sahip olmuştur.⁵⁴

Müslüman Araplar, savaşçının göğsü, sırtı ve kollarını koruyan zırhlar yanında, Bizans ve Sâsânîler’le girmiş oldukları savaşlarda kazandıkları tecrübeyle elleri ve ayakları tehlikeden koruyacak madenden yapılmış elbiseler de kullanmışlardır. İlk olarak Kâdisiyye savaşından sonra elleri ve ayakları koruyacak demir zırhlar kullanılmaya başlamışlardır. Zira, karşılaştıkları düşman kuvvetleri adeta demirden bir duvar gibi karşlarına dikilmekteydi. Savaşlarda elde ettikleri bu zırhları kullanmaya başladıkları gibi kendileri de benzer zırhlar imal etmişlerdir.⁵⁵

Zırhlı elbiseler yanında bunların vücuda vereceği zararı azaltmak gayesiyle kumaştan yapılmış astarlar da silahlı güçlerce tercih edilmiştir. Demir miğfer altına sarılan “asabe” ismindeki imâme, kılıç darbelesinde miğferin başa vereceği zararı önleme amacıyla takılmıştır. Daha önce korunaksız asker kıyafetlerinden bahsederken ifade ettiğimiz bir kısım giysi türleri, maden olmasa da deri gibi sert cisimlerden yapıldığında, kısmi koruyucu etkisinin olduğu görülmektedir. Örneğin kalensüve, izâr, pantolon, cübbe (burnûs/bornoz) bunlardan bir kaçıdır. Silahlı güçler, meşinden yapılmış, ıslaklık geçirmeyen ve Çin’den ithal edilen bir tür yağmurluk giymekteydi.⁵⁶

⁵¹ Uzun olan zırhlara “*Sâbika*” kısa olan zırhlara ise “*Betra*” ismi verilmekteydi. eş-Şemirî, *Libâsu’l-Harb*, s.320.

⁵² Zırhların çeşitleri ve kullanım biçimleri için bkz. Terzi, *Abbasiler Dönemi Askeri Teşkilâtı*, s. 132.

⁵³ Zırhların temizlenmesinde *el-kurse* ismiyle bilinen bir madde kullanılırdı. Pasların giderilmesi için ise, zeytin yağı dökülürdü. Şemirî, *Libâsu’l-Harb*, s. 320.

⁵⁴ Altınay, *Emevîler*, s.324.

⁵⁵ Şemirî, *Libâsu’l-Harb*, s. 321.

⁵⁶ Metz, *Hadaratü’l-İslâmiyye*, s. 230.

Ayakkabı olarak, halk terlik ve ayakkabı giyerken polis ve asker “çermük” olarak isimlendirilen ayakkabılar giyerler, mescide ve saraya girerken bunları çıkarırlardı.⁵⁷

Endülüs'te zırhlı kıyafetler dışında sık kullanılan hafif elbiseler hilâfet merkezi ve Mısır'a nazaran daha çeşitli ve renkli idi. Özellikle Emevî sonrası bu bölgede kıyafet tespitlerinde halkın batı modasının tesirinde kaldığı göze çarpmaktadır.⁵⁸

3-Kıyafetler Dışındaki Özel İşaretler

Güvenlik güçlerini kıyafetleri yanında diğer insanlardan ayıran önemli özellik takmış oldukları özel işaretlerdi. Günümüzde asker ve polisin uniformaları üzerindeki özel nişaneler şeklinde olmasa da bu amaçla değişik sembollerin kullanıldığı görülmektedir.

Polise 'şurta' isminin verilmesinin gerekçesi taktıkları özel işaretlere dayanmaktaydı.⁵⁹ Özellikle Abbâsîler'de asker ve polis şeflerinin mızrak ve kalkanları üzerine özel işaretler konmaktaydı.⁶⁰ Emevîler'den itibaren halife veya vali tarafından gerçekleştirilen hil'at töreninde nişâne olarak halifenin komutan ve polislere verdiği mızrak (harbe) ve kılıç en önemli sembollerini arasındaydı.⁶¹ Zira azillerde, tayinlerin aksine silahların iadesi, bunların görev nişanesi olarak kullanıldığını ortaya koymaktadır. Halkın da kılıç ve mızrak kullandığı düşünüldüğünde, karışıklığa yol açacak gibi görünen bu durum, o dönemde kullanılan kesici ve delici silahların çok sayıda çeşidinin⁶² bulunması nedeniyle rahatlıkla çözümlenmektedir. Ayrıca, polisin sembolü olan üzerinde kimlik bilgileri bulunan *taberzân* ismindeki uzunca hançer taşıması her iki güvenlik mensubunun birbirinden ayrılmasını sağlamaktaydı.⁶³ Bazen hırsızların şurtanın kullanmış olduğu bu hançerle evlere girerek, kendilerini polis olarak tanıtıp soygun gerçekleştirmek istediklerine şahit olunmaktaydı.⁶⁴

⁵⁷ Hasan İbrahim, *Tarihu'l-İslâm*, II, 429.

⁵⁸ Hasan İbrahim, *Tarihu'l-İslâm*, II, 430.

⁵⁹ Konu hakkında geniş bilgi için bkz. Yılmaz, *Şurta (polis) Teşkilatı*, s. 19vd.

⁶⁰ Bu savaş aletleri üzerinde sahibu's-şurtanın isminin yazıldığı belirtilmektedir. İbn Vehb, *el-Burhân fi Vücûhi'l-Beyân*, thk. Ahmet Matlub, Bağdat, 1967, s. 393.

⁶¹ Kılıcın şurta teşkilâtındaki ifade ettiği sembolizm, sadece bu teşkilâtla sınırlı kalmamış *Seyfü'l-İslâm* ibaresine kazandırdığı anlam bağlamında tüm silahlı birimlerin ve siyâsî idarenin genel sembolik silahı haline gelmiştir. Daha geniş bilgi için bkz. Julius Evola-Rene Guenon, *Savaş Metafiziği ve Sembolik Silahlar*, çev. Mustafa Tahralı ve Diğerleri, İst. 2000, s. 51-57.

⁶² Kılıç ve mızrak çeşitleri ve kullanım sahalarına ilişkin detaylı bilgi için bkz. Terzi, *Abbâsî Dönemi Askerî Teşkilâtı*, s. 126-129.

⁶³ Kalkaşandî, *Subhu'l-A'sâ*, V, 458.

⁶⁴ Rahmûnî, *Nizâm*, s. 225.

Asker ve polis kıyafetlerine ilişkin buraya kadar yaptığımız izahlardan anlaşıldığı gibi, başlangıçtan Abbâsî dönemi sonuna kadar tam anlamıyla kıyafet şekillerinde istikrar yakalanmamış olsa da, komutanları ve polis şeflerini sivil halktan ve sorumluluklarında çalışan diğer görevlilerden ayıracak özel giysiler giydiği ve bunların hil'at alâmeti olarak halife tarafından belirlendiği açıktır. Rütbesiz güvenlik görevlilerinin ise, hem normal kıyafet ve işaretleriyle ve hem de çarpışmalar esnasında kullandıkları zırhlı giysileriyle diğer devlet çalışanlarından ayrıldığı anlaşılmaktadır.

B-Sivil Bürokratların Kıyafetleri

Üniformalı güvenlik birimleri dışında kalan diğer idareciler zorunlu olmasa da kendilerince üniforma olarak kabul edilebilecek bir tarz belirlemişlerdir. Halifeler merasimlerde dönemin sembol renklerinden dikilen uzunca bir hırka, bunun üzerine ise işlemeli kaftan,⁶⁵ beline değerli mücevherlerden süslenmiş kemer (mıntıka), Arap üniforması diyebileceğimiz abâ giymekteydi. Başına ise, bir çok bürokratin kullandığı yine değerli taşlarla bezemiş *kalensüve* takardı. Bunun üzerine geleneksel olduğu kadar, dini bir motifte⁶⁶ taşıyan sarık (imâme) sararlardı.⁶⁷

Emevîler'de valiler, Abbâsîler'de vezirler ve valiler giyim kuşamlarında halifeleri taklit ederlerdi. Emevi valileri kırmızı renkli⁶⁸, ipek kumaştan yapılmış sarık (imame) takarlardı. Bu onların adeta üniforması olarak kabul edilirdi. Dozy'nin tespitine göre her bir görevliyi bir birinden ayıran en önemli özellik, takmış oldukları imamelerin bağlanış şekli idi.⁶⁹ Kırmızı renkli ilk sarığı takan vali Haccac b. Yusuf olmuştur. Haccac'la birlikte Irak valileri arasında kırmızı sarık yaygınlık kazanmıştır. Kırmızı sarık takmakla kanı hatırlatarak insanlara korku ve göz dağı vermek amaçlanmıştır.⁷⁰ Vali sarıkları genellikle ipek kumaştan dikilir-

⁶⁵ Bir çok çeşitleri olmakla birlikte pahalı kumaştan yapılan kaftanlar daha ziyade Abbâsî halifelerinin sürekli giydiği kıyafetler arasındaydı.

⁶⁶ Bu sarık Hz. Peygamber örnek alınarak takıldığı için dinsel bir anlam da taşı-maktaydı.

⁶⁷ H. İbrahim Hasan, *İslam Tarihi*, II, 267.

⁶⁸ Kırmızı Emevîlerin temel renkleri idi. Ordu içerisindeki bir birliğe "mehmara" kızıl birlik ismi verilmişti. Birliğin bu şekilde isimlendirilmesinin sebebi taşıdıkları kırmızı sancaktan mı, ordu komutanından mı, yoksa bulunduğu mekandan mı, olduğu net değildir. Faruk Ömer, *el-Elvân ve Delâletuhâ es-Siyâsiyye fi'l-Asr'il-Abbâsiyyi'l-Evvel, Mecelletü Külliyyeti'l-Adâb*, Sayı: 14, c.2, Bağdat 1971, s.840.

⁶⁹ Dozy, *Mu'cemü'l-Mufasssal bi Esmâi'l-Melâbis*, s. 14, naklen, Rahmûnî, *Nizâm*, s. 225.

⁷⁰ Haccac "Sarığımı takdığım da beni derhal tanırlar" ifadesi ile ne amaçlı kırmızı renkli sarık giydiğini izhar etmiştir. el-Mes'udî, *Mürücu'z-Zeheb ve Me'adinü'l-Cevher*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, Beyrut, ty., III, 134.

di.⁷¹ Arapların hayatının bir parçası olan ve halen yaygın olarak kullanılan sarıklar değişik dönemlerde renk değişimine uğramış, farklı renkler kullanılmıştır.⁷² Sarık altına, Farslılardan alınan ve İslam'ın ilk dönemlerinden itibaren Araplar arasında yaygın olan, müstakil olarak kullanıldığı gibi daha ziyade sarık altına takılan kalansüve isimli baş örtüsü valiler tarafından da yaygın olarak takılmaktaydı.⁷³ Vali huzuruna çıkacak kimse özellikle kalansüve takardı. Bu giysi ihtişamlı görünüşü yanında devlet büyüklerine karşı saygı ve hürmet göstergesi idi.⁷⁴

Kalansüve, imâme yanında rengi ve uzunluğu ile her sınıfı birbirinden ayıran nişâne idi. Valilerin de aralarında bulunduğu elit bürokrat sınıf *tâvile* ismiyle bilinen uzun kalansüveler takardı.⁷⁵ Alt kısmına ise, izâr olarak isimlendirilen etek şeklindeki kıyafet üzerine süslü *ridâ* (cübbe, palto veya kaftan) giyilirdi. Bu kıyafet türü kadılar, şairler, hatiplerin de tercihleri arasında idi. Özellikle, hatipler hutbeye çıkarken ellerindeki asâ ile birlikte *ridâ* giyerlerdi.⁷⁶ Cahiliye kıyafet türlerinden olan kaftan Emevî döneminde de seçkinler tarafından tercih edilen en önemli giysiler arasındaydı. Örneğin Muhtar es-Sakafî, siyah renkli kaftan giydiğinde onun ayı postu giydiğini söyleyerek alay etmişlerdir.⁷⁷ İlmiye sınıfının giymiş olduğu kıyafetlerden biri de *kâmıstir*. Uzun ve ön tarafından yırtmacı olan bu giysi kışın ve yazın kumaşın incelik ve kalınlığına göre giyilmekteydi.⁷⁸ Emevî halifesi Hişâm b. Abdülmelik'in, 12.000 adet *'kamîs' inin* bulunduğu rivayet edilmektedir.⁷⁹ Arapların en yaygın giyecek türü olan cübbe, halifeler ve valiler yanında fukahânın da vazgeçilmez giysileri arasındaydı. Rengi, kumaş kalitesi, işlemesi/nakışı bürokratlarla halkın giydiği cübbeler arasındaki farkı ortaya koymaktaydı. Seçkin zümre pahalı kaliteli kumaştan yapılmış uzun ve geniş cübbe giyerken, sıradan halkın cübbeleri daha kısa olurdu.⁸⁰ Bu gün din görevlilerinin görev mahallinde resmi kıyafet olarak kullandıkları cübbenin farklı şekillerinin, Emevî ve Abbâsî dönemlerinde de din adamlarının resmi kıyafeti olduğu anlaşılmaktadır.⁸¹

⁷¹ Abidî, Salah Hüseyin, *el-Melâbisü'l-Arabiyyetü'l-İslamiyye fi'l-Asri'l-Abbâsî*, Bağdat, 1980, s.27.

⁷² Söylemez, *Küfe*, s.306.

⁷³ Ebu'l-Ferec el-İsfehânî, *Kitâbu'l-Eğâni*, thk. Sümeyr Câbir, Beyrut, ty.,XIX, 177. Kalansüve çeşitleri hakkında geniş bilgi için bkz. Altınay, *Emeviler*, s.309-310.

⁷⁴ Abidî, *el-Melâbis*, s.57.

⁷⁵ Altınay, *Emeviler*, s.310.

⁷⁶ Abidî, *el-Melâbis*, s.261

⁷⁷ İbn Kuteybe, *Kitâbu'l-Meârif*, thk. Servet Akkâşe, Kahire, ty., s.394.

⁷⁸ Abidî, *el-Melâbis*, s.28.

⁷⁹ Abî, *Nesru'd-Dûr*, Mısır, 1981, III, 65.

⁸⁰ Câhız, *Selâsu Resâil*, Leiden, 1903, s.42.

⁸¹ Cahız, *Beyân*, III, 92.

'İyiliği emredip kötülükten sakındırma' gibi dini bir görev yanında belediye zabıtalığı gibi kolluk görevi de ifa eden muhtesiblerin ise, giyim tarzı olarak polis ve kadı arası bir kıyafet tarzı belirledikleri görülmektedir. Muhtesiblerin 'sarıklılar' yani, dini ulema arasından seçilmiş olması sebebiyle, kafalarına takmış oldukları, üzerine helezonik biçimde ince tül sarılmış koni şeklinde yukarı yükselen ve fese benzeyen serpuşları onları diğer görevlilerden ayırmaktaydı.⁸²

Devletin önemli kademelerinde görev yapan başta valiler olmak üzere bürokratların ortak olarak daha ziyade özel günlerde giydikleri kıyafetlerden biri de abâ veya kabâ idi.⁸³ Üzerinde fazlaca işlemelerin bulunduğu, çoğunlukla has ipekten dokunmuş, önü açık, genellikle kolsuz bu kıyafet halen Araplar arasında yaygın olarak kullanılmaktadır.⁸⁴ Özellikle yaban hayvanlarının derilerinden yapılmış kürklerin dış örtü olarak kullanıldığı göze çarpmaktadır.⁸⁵ Yahudi geleneğinden kullanılan ve 'baratîl' olarak isimlendirilen *burnûs/bornoz* ismindeki dış giysi daha ziyade kadılar tarafından görev esnasında giyilmekteydi.⁸⁶

Ayağa giyilen ayakkabılar işlenmemiş hayvan derisinden yapılmaktaydı.⁸⁷ Dayanıklılığına göre farklı tür deriler seçilirdi. Örneğin koyun derisinden yapılanlara *lihâf*, deve derisinden yapılanlara *nalîn (nâ'leyn)* denilirdi. Çabuk yıpranmaması için ayakkabılar yağlanır ve boyanırdı.⁸⁸ Tabaklanmış deriden ahşap ilâveli süslü ayakkabılar da yapılmaktaydı. Özellikle, halife başta olmak üzere bürokratlar kıyafetlerine uygun renk ve modelde ayakkabı giymeye özen gösterirlerdi.⁸⁹

⁸² Yusuf Ziya Kavakçı, *Hisbe Teşkilatının Bir İslâm Hukuk ve Tarih Müessesesi Olarak Kuruluşu ve Gelişmesi*, Ankara, 1975, s. 141.

⁸³ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, Beyrut, ty., I, 118, XV, 26-27.

⁸⁴ Abidî, *el-Melâbis*, s.281.

⁸⁵ Altınay, *Emeviler*, s.319.

⁸⁶ Vekî, *Ahbâru'l-Kudât*, Beyrut, ty.II, 217-218. geniş bilgi için bkz. Abidî, *el-Melâbis*, s.234.

⁸⁷ Kettânî, *Kitâbu't-Terâtibü'l-İdâriyye Nizâmü'l-Hukümeti'n-Nebeviyye*, Beyrut, ty., I, 116-117.

⁸⁸ Cahız, *el-Beyân*, III, 107.

⁸⁹ İbn Abdi Rabbih, *'İkdü'l-Ferid*, I, 187.

Sonuç:

İslam tarihinin ilk dönemlerinde (Hz. Peygamber-Hulefâi Raşidîn) halkla devlet görevlileri arasında giyim kuşam hususunda bir ayırım söz konusu değildir. Henüz tam olarak kurumsallaşmamış, bedevilikten hadârilîğe geçmeye çalışan bir devlet yapısı içerisinde kültürel anlamda ani bir değişimin yaşanması da beklenemezdi. Halk eski cahiliye geleneğindeki coğrafi koşullara uygun geleneksel giysilerini muhafaza ederek, sadeliklerini korumaya çalışmışlardır. Tabii ki ekonomik anlamdaki sınıfsal farklılık nedeni ile mevcut kıyafetlerin kalitesi kişiden kişiye değişkenlik göstermiştir. Gerek Hz. Peygamber, gerekse Raşid Halifeler (özellikle Hz. Ömer) İslam'ın tevâzû yönünü ön plana çıkartarak halkın ekonomik dar boğaz içerisinde bulunduğu ve kendi yağı ile kavrulmaya çalıştığı bu dönemlerde zenginleri ve yöneticileri halkı imrendirecek kıyafetler giymekten men etmişlerdir.

Ne zamanki fetih hareketleri hız kazanmış ve seçkin bir zümreyi temsil etme anlayışı ile hareket eden Emeviler iktidara gelmiş, giyim kuşama başta olmak üzere halkın sosyal yaşamında ani değişiklikler meydana gelmiştir. Fethedilen toprakların eski sakinleri olan Bizans ve Sâsânîlerin kültürü Arapların kıyafetleri üzerinde etkili olmuştur. Aslen Yahudi giysisi olan *burnûs* gibi birtakım kıyafetler ilk olarak bu dönemde kullanılmaya başlanmıştır. Bütün bunlara rağmen Emeviler döneminde her kurum çalışanı için üniforma olarak nitelendirilebilecek detaylı bir kıyafet tarzı geliştirilmemiştir.

Vezirlerinin bir çoğu Fars kökenli olan Abbâsî halifeleri, Sâsânîleri model alarak güvenlik birimleri başta olmak üzere, diğer sivil bürokratların kıyafetlerini de muayyen bir forma sokmuşlardır. Bunu gerçekleştiren güdülen temel amaç her sınıf mensubunu hem halktan hem de diğer devlet görevlilerinden ayırmaktır. Asker ve polisler için üniforma tayinine gelince, hem kurum ciddiyetini tescil etmek ve disiplin sağlamak, hem de çatışma esnasında tayin edilen kıyafetlerin avantajlarından yararlanmak hedeflenmiştir.

Resmi kıyafetler belirlenirken bu günün moda tasarımcıları kadar olmasa da, temsil ettiği sınıfın haşmetini ve azametini ön plana çıkartacak kıyafetler tercih edilmiştir. Bu gün dahi Araplar arasında yaygın olan abâ, sarık (imâme) gibi geçmişten gelen geleneksel Arap kıyafetleri muhafaza edilmekle birlikte, bunların renk ve modelleri geliştirilmiştir. Örneğin, imâmenin bağlanış şekline göre iki farklı kurumdaki bürokratlar birbirinden ayırt edilebilmiştir. Bu geleneksel Arap kıyafetleri Farslardan ve diğer kültürlerden alınan farklı sitildeki kıyafetlerle mecz edilmiştir. Halife veya diğer yetkililer tarafından tayin edilen resmi kıyafetler estetiği yanında devletin gücünü halkın nazarında hissettirmeyi amaçlamıştır.